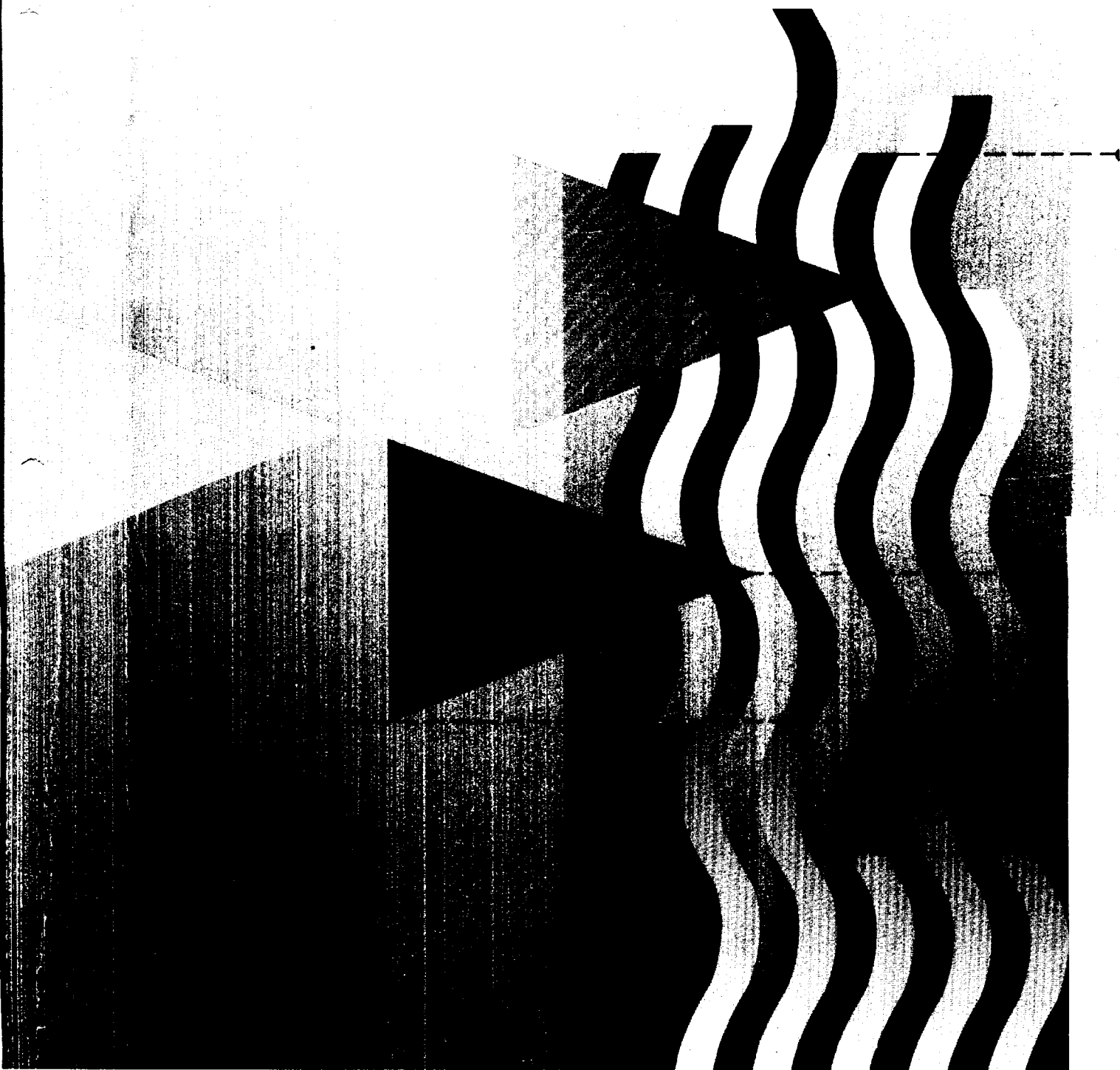

Ministerie van Binnenlandse Zaken
Binnenlandse Veiligheidsdienst

KWARTAALBERICHT 1e KWARTAAL 1990

INHOUD

I. INTERNATIONALE POLITIEKE ONTWIKKELINGEN

- Turkije keert Europa de rug toe
- Westeuropees communisme: Ikonen vallen van de wand
- Polen: Economische situatie chaotisch

II. ACTIVITEITEN VAN BUITENLANDSE INLICHTINGEN- EN VEILIGHEIDSDIENSTEN

- Oost-Europa: Inlichtingendiensten in een veranderend wereldbeeld
- Het KGB: Defector verbreekt stilzwijgen
- "Hauptverwaltung Aufklärung": Een necrologie

III. TERRORISME

- PLO internationaal: de relatie met het "nieuwe" Oost-Europa

IV. MINDERHEDEN

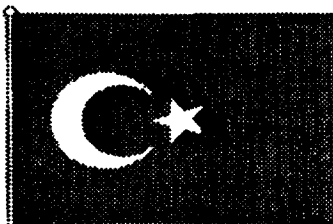
- Suriname: Bouterse's machtspositie

V. PROLIFERATIE-PROBLEMATIEK

- Een eerste algemene beschouwing.

I. INTERNATIONALE POLITIEKE ONTWIKKELINGEN

TURKIJE KEERT EUROPA DE RUG TOE

Recente ontwikkelingen in de Turkse politiek hebben in het land tot een verschuiving binnen het politieke spectrum geleid. De afwijzing van de Turkse aanvraag voor het lidmaatschap van de Europese Gemeenschap heeft de politieke positie van de huidige president Turgut ÖZAL verder verzwakt. Nadat bij de laatste verkiezingen in het land het electoraat van ÖZAL reeds tot een minimum was teruggelopen, lijkt nu ook het op het Westen gerichte, zakelijke beleid van zijn partij definitief mislukt. De vraag rijst welke stroming erin slaagt het ontstane politieke vacuüm op te vullen. De momenteel sterk aan kracht en betekenis toenemende islam en het in Turkije traditioneel sterke nationale bewustzijn lijken hierbij een doorslaggevende rol te gaan spelen. Vanzelfsprekend zullen de ontwikkelingen niet aan de 200.000 in ons land levende Turken voorbij gaan en consequenties hebben voor het gedrag en de activiteiten binnen deze gemeenschap.

ALGEMEEN

De afwijzing eind vorig jaar van de Turkse aanvraag voor het lidmaatschap van de Europese Gemeenschap heeft geleid tot een diepe identiteitscrisis in Ankara.* Nu de jarenlange pogingen en aanpassingen om net als aartsrivaal Griekenland geaccepteerd te worden als een volwaardig EG-lid (voorlopig) op niets zijn uitgelopen, is de teleurstelling en verontwaardiging dermate groot, dat bij veel Turken de neiging bestaat Europa de rug toe te keren en de toekomst en de idealen voor het land voortaan te zoeken in het Oosten. Nog geen drie maanden na de als een belediging en schending van de nationale trots ervaren uitspraak van de EG-commissie, is in Turkije onmiskenbaar sprake van een oplevend - en steeds meer door de islam gevoed - nationalisme.

De internationale politieke ontwikkelingen hebben ongetwijfeld deze tendens versterkt. Het herlevend nationalisme in Oost-Europa en de Sovjet-Unie heeft in Turkije vergeten gewaande sentimenten jegens Turkse volken buiten de grenzen doen opleven. Waren de reacties op de in 1984 gestarte bulgariseringscampagne onder de Turkse minderheid in Bulgarije nog tamelijk lauw te noemen, het recente bloedige conflict tussen Armeniërs en Azeri's in de Sovjet-Unie heeft in Turkije ongekende gevoelens losgemaakt. De verbondenheid van de Turken met de "broeders in Azerbajdzjan", die teruggaat op de glorie van het Ottomaanse Rijk en de Kaukasische expedities van de legendarische Enver PASHA, bleek nog zo sterk, dat talrijke demonstraties tegen het optreden van het Sovjet-leger in Baku georganiseerd werden. "Grijze Wolven naar Baku" was een veelgehoorde kreet bij deze manifestaties.

Dit roept herinneringen op aan de jeugdbeweging van de fascistische Partij van Nationalistische Actie van ex-kolonel Alparslan TÜRKES, die medeverantwoordelijk

was voor de gewelddadigheden die Turkije in de jaren zeventig teisterden.

Ook vele vooraanstaande politici betuigden openlijk hun steun aan de Azeri's. Zelfs minister-president AKBULUT verklaarde dat Turkije zich zeer verwant voelde met het Azerbajdzjaanse volk en installeerde gedurende de kritieke weken een crisisteam, dat de ontwikkelingen op de voet volgde. Het team richtte zich primair op de gang van zaken in de Azerbajdzjaanse enclave Nachitzevan in Armenië, waar het parlement zich uitgesproken zou hebben voor aansluiting bij Turkije.

GRIEKENLAND

Een ander gebied waar de Turken zich in toenemende mate om het lot van "landgenoten" bekommeren is, - onvermijdelijk - een deel van Griekenland. De islamitische minderheid in West-Thracië is volgens Ankara recentelijk het slachtoffer geworden van Griekse pogroms, reden om op te komen voor deze "soydaşlar" (stamgenoten) en fel te protesteren in Athene. Voorlopig is deze zoveelste aanvaring tussen beide buurstaten ontaard in een wederzijdse uitwijzing van consuls.

Ondanks de pogingen van de stichter van de moderne Turkse staat, Kemal ATATÜRK, het Turkse nationalisme in te kaderen binnen de grenzen van het Turkije van na de Eerste Wereldoorlog, blijkt in deze dagen dat onderhuids bij velen het ideaal van een Groot-Turks Rijk, doorgaans aangeduid met het begrip "pan-Turkisme", levend is gebleven.

Niemand minder dan Ercüment KONUKMAN, de minister van Staat belast met de contacten met Turken buiten Turkije, verwoordde begin januari deze gevoelens treffend, door te voorspellen dat de 21ste eeuw zonder twijfel een tijdperk van succes zou betekenen voor de Turken over de gehele wereld.

"Het Russische rijk staat op instorten, net als het Ottomaanse in het begin van deze eeuw. Als 200 miljoen Turken in de hele wereld voelen en denken als die 55 miljoen in Turkije en beslissingen nemen, gebaseerd op hun Turkse erfenis, zal er een machtige Turkse staat verrijzen",

aldus KONUKMAN, die overigens ontkende dat zijn opvattingen ook maar zweemden naar pan-Turkisme.

Deze en andere uitspraken zouden gemakkelijk opgevat kunnen worden als verkapte aanvallen op de Sovjet-buurstaat, waarmee sinds kort goede betrekkingen worden onderhouden en hebben daardoor Ankara in een lastig parket gebracht. Staatspresident ÖZAL, voor medische behandeling in de Verenigde Staten, trachtte de emoties in zijn vaderland over de ontwikkelingen in de Kaukasus te sussen, door te verklaren dat de Azeri's naar zijn mening meer verwantschap hebben met de shi'itische Iraniërs, dan met de soennitische Turken. Dit was olie op het vuur en leidde tot heftige kritiek op de Turkse president, die met deze uitspraak duidelijk maakte steeds verder verwijderd te raken van een groot deel van de natie.

ISLAM

Het faillissement van ÖZAL's op Europa gerichte koers, met zijn talrijke - naar nu blijkt vergeefse - kniebuigingen voor het Westen, heeft ook voer gegeven aan islamitische kringen in Turkije om zich af te zetten tegen het tot dusverre gevoerde "modernistische" beleid.

In de afgelopen jaren concentreerde zich het islamitische verzet tegen het regeringsbeleid rond de zogenaamde "hoofddoekenkwestie". Nu het verbod is opgeheven op het dragen van hoofddoekjes op de campus van de universiteit, zijn de islamitische groeperingen een groots opgezette campagne begonnen om de Aya (heilige) Sofia, eens de grootste moskee ter wereld maar nu een museum, opnieuw te bestemmen als islamitische gebedsruimte. Deze actie, die wordt gevoerd door middel van demonstraties, artikelen in de rechtse pers en petitie aan het parlement, heeft grote respons gekregen onder de Turkse bevolking en is een duidelijke indicatie voor de toenemende afkeer van de Turken voor "westerse" waarden. Meer en meer wordt getracht de voorheen hoofdzakelijk in het nationalisme gezochte Turkse identiteit te verdiepen met behulp van het islamitische geloof.

De Turkse regering lijkt zich steeds minder te laten leiden door ATATÜRK's principes van een geseculariseerde staat en diverse bewindslieden zijn geneigd tot vergaande concessies aan islamitische krachten in het land. Naast de opheffing van het verbod op het dragen van hoofddoekjes, verschenen onlangs ook de eerste gebedsruimten op de universiteiten en neemt de bereidheid toe het wettelijke verbod op religieus-fundamentalistische partijen ter discussie te stellen. Ook binnen de regerende Moederlandpartij (Anavatan Partisi) groeit, mede onder druk van de sinkende electorale aanhang - de kracht van de islamitische vleugel, die onder leiding staat van de voormalige minister van Opvoeding, Hasan Celal GÜZEL, en I

GEWELD

De moord op professor Muammer AKSOY in Ankara op 31 januari jl. geeft een nieuwe dimensie aan het oplevende fundamentalisme. AKSOY was hoogleraar en een der voormannen binnen de sociaal-democratische Populistische Partij en gold als ijveraar voor de mensenrechten en verklaard tegenstander van het herlevend islamitisch fundamentalisme.

Recentelijk keerde hij zich nog fel tegen de opheffing van het "hoofddoekjes-verbod" en tegen het streven de Aya Sofia weer als moskee te bestemmen. De verantwoordelijkheid voor de moord werd opgeëist door twee tot dusverre onbekende islamitische organisaties (de "Islamitische Beweging" en de "Islamitische Wraak").

In de ochtend van 7 maart werd in Istanboel de prominente Turkse journalist Cetin EMEC samen met zijn chauffeur door twee gemaskerde mannen met kogels doorzeefd. De moord op EMEC, die hoofdredacteur was van de gematigd progressieve en grootste Turkse krant Hürriyet, werd de volgende dag geclaimd door wederom een nieuwe organisatie, namelijk de "Unie van Turks-islamitische Commando's". EMEC had, net als AKSOY, in het verleden een oppositioneel standpunt ingenomen tegen de machten die ijveren voor het toestaan van de

hoofddoek op universiteiten en het herstel van de Aya Sofia als moskee. EMEC was Kemalïst en dus voorstander van verregaande secularisering van de Turkse samenleving.

EMEC werd door de Unie van Turks-islamitische Commando's beschreven als "een vijand van de islam" en bij de redactie van de Hürriyet werd aangekondigd dat "nog velen zouden volgen". Deze uitspraak veroorzaakte, vooral onder Turkse intellectuelen, in Turkije een onbehaaglijke stemming en doet vrezen voor een herhaling van het politieke geweld zoals dat Turkije voor 1980 teisterde.

Hiermee wordt onmiddellijk het dilemma duidelijk dat verborgen ligt achter de recente pogingen de Turkse identiteit te versterken door middel van de islam. Enerzijds bestaat bij de Turken het verlangen zich af te keren van de hautaine en door velen als wezensvreemd ervaren westerse samenleving en terug te vallen op de eigen nationale en islamitische wortels, anderzijds leeft bij de merendeels gematigde moslims in Turkije de vrees door fanatieke en niets-ontziende fundamentalisten meegesleept te worden in de richting van Iran.

De huidige onzekere politieke situatie in Turkije leidde de afgelopen maanden tot een aantal gewelddadige uitbarstingen. Naast het eerdergeschetste, op islamitische leest geschoeide nationalisme ziet ook extreem-links na een periode van 10 jaar relatieve rust de politieke instabiliteit van het land als een geschikte voedingsbodem voor de te verwezenlijken idealen. In de afgelopen maanden werd, vermoedelijk door Dev Sol-leden, in Istanboel een politiman vermoord en werden andere gewelddadigheden geregistreerd.

NEDERLAND

In hoeverre de ontwikkelingen in Turkije zullen leiden tot een verdere opleving van activiteiten vanuit de Turkse gemeenschap in Nederland, is nog niet duidelijk. Wel wordt ook onder de Turken in ons land een groeiende Turks-islamitische bewustwording geconstateerd, waarbij men zich, zoekend naar een eigen identiteit, steeds meer neigt af te zetten tegen de - in hun ogen - heidense westerse maatschappij. Dit valt voor een deel te verklaren uit de frustraties die veel Turken in Nederland hebben overgehouden aan de arbeidsmigratie van enkele decennia terug.

Destijds kwamen tienduizenden Turkse mannen zonder hun gezinnen naar Nederland, teneinde hier een zeker kapitaal te vergaren en in de toekomst als rijk man naar het moederland terug te keren. In de praktijk bleek dit echter vrijwel onmogelijk, aangezien de inkomsten de kosten voor verblijf in Nederland en de maandelijkse bijdrage voor de veelal grote gezinnen in Turkije nauwelijks konden dekken.

Een van de gevolgen van het beleid van gezinshereniging dat de Nederlandse overheid in de jaren zeventig vervolgens voerde, was dat voor de meeste Turkse gezinnen de economische kloof tussen het moederland en Nederland te groot werd, zodat terugkeer naar Turkije een onaanvaardbare financiële aderlating tot gevolg zou hebben.

Het Nederlandse beleid van integratie en assimilatie dat de volgende jaren werd

gevoerd, moet, voornamelijk als gevolg van de (te) grote sociale en culturele verschillen, als mislukt worden beschouwd. Dit beleid heeft er mede toe bijgedragen dat onder een groot deel van de in ons land woonachtige Turken ontevredenheid is ontstaan. De algemene deceptie als gevolg van deze sociale onvrede zal ertoe bijdragen dat in navolging van de ontwikkelingen in Turkije ook binnen de Turkse gemeenschap in ons land een verschuiving naar rechts zal plaatsvinden. De herleving van het Turkse nationalisme en de snel groeiende invloed van de islam zullen niet zonder gevolgen blijven.

NATIONALISME

Reeds in maart 1985 was een bomaanslag op het Bulgaars Verkeersbureau te Amsterdam indicatief voor de felheid van het nationalistische gevoel dat onder Turken nog altijd sterk leeft. De aanslag werd destijds opgebist door de tot dan toe onbekende Pan Turkish Organisation (PTO) en was gericht tegen het Bulgaarse beleid ten aanzien van de Turkse minderheid in dat land. De PTO liet in 1989 opnieuw van zich horen naar aanleiding van de Turkse exodus uit Bulgarije. Toen werd op het adres van de Bulgaarse luchtvaartmaatschappij Balkan Air een bommelding ontvangen.

Vorig jaar maart gingen duizenden moslims in heel Europa de straat op om te protesteren tegen het boek "De Duivelsverzen" van Salman RUSHDIE. Ook in Nederland werden - voornamelijk door Turken - demonstraties georganiseerd, die net als elders in Europa gekenmerkt werden door een ongekend fanatisme. Hoewel het door Teheran uitgesproken doodvonnis over de schrijver van het boek door de islamitische gemeenschap niet unaniem werd goedgekeurd, werden ook tijdens protesten in ons land regelmatig radicale leuzen gescandeerd.

Naar aanleiding van de jongste gewelddadige botsingen tussen Armeniërs en Azeri's werd ook in ons land door circa 2500 personen - het merendeel Turken - in Den Haag gedemonstreerd. De demonstratie werd georganiseerd door de Nederlands-Azerbajdzjaanse Sociale en Culturele Vereniging. Illustratief voor de bereidheid tot deelname was dat het aanvankelijk door de organisatoren verwachte aantal van 300 demonstranten ruimschoots werd overtroffen. Het merendeel van de demonstranten had gehoor gegeven aan de oproep tot massale deelname, die daags voor de demonstratie in moskeeën in het gehele land werd gedaan. Deze oproep werd overigens gedaan op instigatie van de islamitische stichting "Hollanda Diyanet Vakfi". Deze stichting vertegenwoordigt het Turkse ministerie van Godsdienstzaken in Nederland. Soortgelijke demonstraties werden georganiseerd in Brussel en Frankfurt.

De campagne rond de Aya Sofia, die momenteel door islamitische groeperingen in Turkije wordt gevoerd, bleek onlangs ook buiten Turkije deining te hebben veroorzaakt. Sympathisanten in Frankrijk, West-Duitsland en Nederland startten handtekeningenacties onder de in West-Europa wonende Turkse islamieten, teneinde de ook hier aanwezige betrokkenheid te benadrukken.

Meer recent werd in Rotterdam een bijeenkomst van de Turks-islamitische organisatie Vereniging van Nieuwe Wereldvisie in Europa (Avrupa Milli Görüs Teskilati,

of AMGT) gehouden, waarbij een opvallend groot aantal bezoekers werd geregistreerd. De bijeenkomst werd gehouden naar aanleiding van de herdenking van een historisch feit aan het begin van de Eerste Wereldoorlog, toen het Turkse leger stand hield tegen een geallieerd leger. Het karakter van de bijeenkomst zou duidelijk nationalistisch en anti-westers zijn geweest.

Was het in het verleden zo dat dergelijke bijeenkomsten werden bezocht door enkele honderden Turken, nu lijkt de animo tot het bijwonen van dit soort evenementen aanzienlijk te zijn toegenomen.

CONCLUSIE

Rekening moet worden gehouden met het feit dat Turkse moslims het geloof met een zeker fanatisme zullen verdedigen tegen alle niet-islamieten, zodat conflicten in de toekomst zeker niet mogen worden uitgesloten. Als gevolg van de steeds sterker wordende nationalistische gevoelens vallen in de naaste toekomst ook reacties te verwachten op racistische tendensen binnen de Nederlandse samenleving. Bovendien zullen de tegenstellingen met de in ons land wonende niet-islamitische en linkse Turken steeds groter worden.

WESTEUROPEES COMMUNISME: IKONEN VALLEN VAN DE WAND

Jarenlang werden ze door de Westeuropese CP'en erkend en vaak hoog geprezen om hun bijdrage aan de geschiedenis van de menselijke vooruitgang, de Oosteuropese leiders, die net als hun "reëel bestaande socialisme" ook zelf een status van onvergankelijkheid leken te bezitten: HONECKER, CEAUSESCU, ZHIVKOV, KADAR c.s.

Totdat eind vorig jaar de "reële geschiedenis" in een klap duidelijk maakte welke bijdrage deze leiders en hun regimes nu precies hadden nagelaten: een puinhoop - politiek, economisch, ecologisch. In de westerse communistische partijkantoren liet de schokgolf van de klap de vertrouwde iconen van de wanden vallen, daarmee een reactie onontkoombaar makend.

In de manier waarop de westerse CP'en op de ontwikkelingen in Oost-Europa reageren, valt ruwweg een driedeling aan te geven: sommige partijen willen als niet-communistische partij verder, een aantal zoekt het in samengaan met andere linkse partijen, een derde groep probeert krampachtig aan de oude doctrines vast te houden.

"KAN KAMERAAD MARX PARTIJLID BLIJVEN?"

Op deze manier vatte een ongevoelige commentator het probleem samen waar de partijen die van hun communistisch karakter af willen, voor staan.

De belangrijkste partij in dit verband is de Italiaanse CP (PCI).

Het gaat hier om de grootste communistische partij in West-Europa, die in de jaren zeventig al op de noodzaak van ideologische heroriëntatie wees en als stimulator optrad van het zg. euro-communisme, een reformistische stroming die niet alleen van het (neo-)stalinisme maar ook steeds verder van het leninisme afboog.

Die lijn gaat de partij nu definitief doortrekken. Eind vorig jaar al deed partijleider OCCHETTO het voorstel om zonder rode vlag, zonder hamer en sikkel en niet langer meer met de aanduiding "communistisch" in de naam van de partij verder te gaan. Tijdens haar begin maart in Bologna gehouden buitengewone congres heeft de PCI met een tweederde meerderheid besloten om "een begin te maken met de constituerende fase van een nieuwe politieke formatie". M.a.w. de PCI wordt vervangen door een nieuwe partij. Voor de oprichting daarvan zal er weer een buitengewoon congres bijeenkomen, waarschijnlijk nog komend najaar.

Van de op te richten, nieuwe politieke formatie valt inmiddels al wel een algemene profielschets te geven. Beoogd is een sociaal-democratische partij, mogelijk onder de naam "Democratische Arbeiderspartij", die behalve (voormalige) communisten ook progressieve katholieken, groenen en feministen zal proberen aan te trekken en die zal streven naar linkse samenwerking. Ook aansluiting bij de Socialistische Internationale staat op het program.

Intussen blijven er wel enkele vragen open. De belangrijkste daarvan is hoe dit algemene profiel nu precies zal moeten worden ingevuld. Wat moet er precies in de plaats van het achter te laten communisme komen? Door wat moet de oude partijcultuur worden vervangen, wat moet straks de identiteit van de partij gaan bepalen?

De minderheid van één derde, die liever niet de door OCCHETTO aangegeven koers zou willen volgen, heeft hierop wel een antwoord. Om nog even naar de al eerder

gehanteerde beeldspraak terug te grijpen, deze groep wil een partij waarvan kameraad MARX niet alleen lid blijft maar zelfs erlid en dan met de bijzondere opdracht het oude ideologische erfgoed in stand te houden. In dat geval rijst de vraag waarom er dan nog een nieuwe partij zou moeten komen. Het antwoord daarop is simpel: dat hoeft voor deze groep helemaal niet.

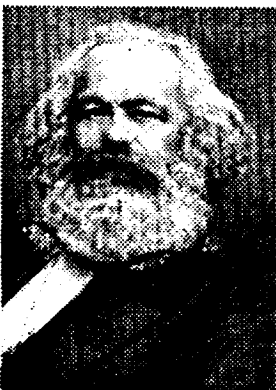
De meerderheid daarentegen is van mening dat de oude ideologische ideeën en houdingen achterhaald zijn en dat het vasthouden daaraan de PCI op dood spoor plaatst. Maar een echt antwoord op de hierboven gestelde vragen hebben OCCHETTO c.s. nog niet kunnen geven en daardoor blijft er een hinderlijke onduidelijkheid rond hun plannen hangen.

Daarnaast is er een politieke complicatie. OCCHETTO en zijn medestanders kunnen de nieuwe partij wel een sociaal-democratische signatuur willen geven, maar er bestaat in hun land al zo'n partij, de Socialistische Partij van CRAXI. Hoe zal die reageren op een soortgelijke partij naast zich? Zullen de socialisten bereid zijn tot samenwerking met de (grotere) ex-PCI om zodoende het door OCCHETTO beoogde linkse alternatief voor de christen-democraten te vormen en op den duur mogelijk zelfs een linkse eenheid of loopt de zaak uit op onderlinge concurrentie? Kortom, zowel de ideologische uitkomst als de politieke perspectieven van het omvormingsproces dat de PCI is ingegaan, zijn hoogst onzeker.

De PCI is niet de enige communistische partij die haar oude ideologische identiteit wil veranderen. Ook partijen als de Engelse (CPGB) en de Zweedse CP (VPK) gaan in de richting van een breuk met de oude uitgangspunten.

Op haar eind vorig jaar gehouden congres besloot de CPGB dat voor haar voortaan ecologie en feminisme de belangrijkste uitgangspunten zullen zijn. Van de term "communisme" kan worden afgezien, verklaarde de nieuw gekozen partijvoorzitster, mevrouw TEMPLE.

Zij voegde daar nog wel aan toe dat de ideologie van de CPGB "in bredere zin" marxistisch bleef, al kon zij niet nader specificeren wat dit nu concreet betekende. In de VPK wordt eveneens overwogen de partij niet langer communistisch te

noemen.

Maar partijleider WERNER heeft zich op het standpunt gesteld dat dit weinig zin heeft zolang het partijprogramma nog op marxistische uitgangspunten is gebaseerd. Er zal dus eerst - op het in mei te houden congres - over een verandering van dat program moeten worden gediscussieerd. Het staat nu al vast dat de meningen dan verdeeld zullen zijn. Hoewel CP'en in de regel weinig moeite hebben gehad met het royeren van partijleden, ligt dat in het geval van kameraad MARX duidelijk problematischer.

Geen wonder, want de identiteit van de partij zelf is daar

direct mee gemoeid.

Dat een ideologische identiteitswijziging de partij in kwestie betere politieke perspectieven zal opleveren, staat overigens niet bij voorbaat vast.

Allereerst speelt hier het probleem van de geloofwaardigheid. Hoe geloofwaardig zijn CP'en die zich, nu dat begrip zijn aantrekkingskracht heeft verloren, niet langer communistisch meer willen noemen? Die vraag dringt zich temeer op omdat het hier om partijen gaat die een lange traditie van opportunistische verbale misleiding kennen.

Daarnaast is er een praktisch punt. De PCI zal zich, gezien haar ledenbestand en electorale aanhang, ook na het opgeven van haar communistische karakter waarschijnlijk voorlopig als politieke factor van belang kunnen handhaven. Maar voor kleine partijen als de CPGB en de VPK ligt dat een stuk moeilijker.

Beide hebben te maken met een socialistische partij, die het grootste deel van het links politieke spectrum bestrijkt, en als zij zich als radicale groep links van de socialisten willen manifesteren, zullen zij moeten concurreren met andere radicaal linkse groepen, die daar al optreden. Opnieuw moet dus worden vastgesteld dat bij identiteitswijziging de politieke perspectieven er allerminst beter op zullen worden.

DE FUSIE-OPTIE

Een aantal partijen zoekt de oplossing voor de moeilijkheden in samengaan - in enigerlei vorm - met andere, in dezelfde politieke hoek opererende partijen. Dat samengaan begint meestal in zijn meest vrijblijvende vorm, nl. als electorale samenwerking. De uiterste consequentie is een volledige fusie.

De Nederlandse CP is een voorbeeld van een partij die zich in deze richting beweegt. Samen met enkele andere als radicaal en progressief bekend staande partijen - PPR, PSP, EVP - vormde de CPN voor de parlementsverkiezingen van vorig jaar de verkiezingscombinatie Groen Links, waarmee de eraan deelnemende partijen als collectief de verkiezingen ingingen. De combinatie behaalde 6 zetels, waarvan er een door een communistische kandidaat werd bezet.

In Spanje valt eenzelfde beeld waar te nemen. Ook daar heeft de communistische partij (PCE) samen met een aantal andere links-gerichte partijen een electoraal samenwerkingsverband gevormd, Verenigd Links (IU). Dat samenwerkingsverband, dat overigens al enkele jaren geleden tot stand kwam en toen de communisten van de electorale ondergang redde, haalde bij de parlementsverkiezingen van afgelopen najaar een score van 9%, waarmee het aantal zetels van 7 naar 17 ging. De Spaanse communisten onttrokken zich met dit succes dus duidelijk aan de negatieve uitwerking van de ontwikkeling in Oost-Europa, hoewel op dat moment het meest dramatische in Oost-Europa nog komen moest.

Zowel in de CPN als de PCE is inmiddels de vraag gerezen of men het bij electorale samenwerking moet laten of dat men de eigen partij op den duur volledig in het samenwerkingsverband moet laten opgaan. In geen van beide gevallen wordt de laatste mogelijkheid nog uitgesloten.

Verder gevorderd in de richting van opgaan in een nieuwe partij is de Finse CP (SKP). In februari jl. hield de partij een congres waarop besloten werd tot deze beslissende stap. De nieuwe politieke groepering zal optreden onder de naam Linkse Alliantie en zal met het voor dit voorjaar geplande oprichtingscongres van start gaan.

Toch benadrukte SKP-leider TAMMISOLA dat het nog lang zal duren voordat de SKP werkelijk zal zijn opgeheven. Dat tekent de aarzelingen die op dit punt niet alleen binnen de SKP maar ook binnen de CPN en de PCE bestaan.

Verwonderlijk zijn die aarzelingen niet want net als in het geval van de partijen die overwegen om van hun marxistische(-leninistische) erfenis afstand te doen, komt ook bij de fusie-optie de identiteitskwestie, c.q. de dreiging van het verlies van de eigen identiteit naar voren. Hoewel de situatie per partij verschilt - de PCE vormt in de IU royaal de zwaarste factor, terwijl dat met de CPN in Groen Links in het geheel

niet het geval is en de Finse communisten met weer andere omstandigheden te maken hebben - zullen bij opheffing van de partijen in kwestie, noch de Linkse Alliantie, noch de IU, noch Groen Links de communistische identiteit ongewijzigd continueren. In deze combinaties zit immers ook een (soms grote) hoeveelheid niet-communistische inbreng.

Orthodoxe communistische afsplitsingen die in dit geval zeker zullen ontstaan - of die er, zoals in Nederland het VCN, toch al zijn - zullen dan ongewijfeld proberen zich op te werpen als de voortzitters van de communistische identiteit. Maar succes kan men hiervan niet verwachten. Het potentiële van deze groepjes is zo gering dat niet in ernst kan worden verwacht dat zij zich tot een factor van enige betekenis zullen kunnen ontwikkelen.

DE ORTHODOXEN

Een aantal partijen probeert aan de vertrouwde ideeën vast te houden. Het gaat hier om de bekende orthodox georiënteerde partijen zoals de Portugese (PCP), de Franse (PCF), de Griekse (KKE) en de Cypriotische CP (AKEL).

Men geeft in deze hoek wel toe dat er in Oost-Europa iets is misgegaan - hoewel het daarbij soms even slikken is: PCP-leider CUNHAL bejubelde nog vlak voordat de Muur viel, de Oostduitse leider HONECKER en de sociale verworvenheden in de DDR. Maar men weigert hieraan een negatieve conclusie te verbinden m.b.t. de communistische doctrine. Die staat voor deze partijen, of althans voor de leiding ervan, niet ter discussie. De kwestie van het marxisme-leninisme is hier niet aan de orde. De ideologie blijft juist en zelfs de feitelijke gang van zaken in Oost-Europa hoeft niet tot fundamentele twijfel aanleiding te geven. In Oost-Europa, zei PCF-leider MARCHAIS nog eind afgelopen najaar, is slechts sprake van "een crisis in de ontwikkeling". Het kapitalistische Westen daarentegen kampt met "een crisis die eigen is aan het systeem". Het doel blijft daarom onveranderd om het kapitalisme te vervangen door het socialisme.

Het feit dat de omwenteling in Oost-Europa intussen al verschillende malen heeft getoond een veel drastischer karakter te bezitten dan aanvankelijk werd verwacht, heeft deze stellingname niet wezenlijk veranderd, alleen nog krampachtiger gemaakt dan deze toch al was.

Dat blijkt ook uit de pogingen om kritische geluiden en initiatieven tot vernieuwing binnen de partij op de geijkte repressieve manier aan te pakken. De PCP-leiding zag er bv. niet tegen op om eind vorig jaar nog leden die tegen haar visie ingingen, te royeren. Het ziet er ook niet naar uit dat die houding echt zal veranderen. Er staat te veel op het spel. Zij (d.w.z. de kritisch gezinden en opposenten) willen "dat wij ophouden communisten te zijn", aldus MARCHAIS kort geleden, zij willen de PCF veranderen in zoiets als "een hulptroep" voor de socialisten. Ook hier gaat het dus weer om die eigen communistische identiteit en de orthodoxen zijn blijkbaar vastbesloten zich koste wat het kost daaraan vast te klampen.

Dat een dergelijke houding een goede overlevingsstrategie biedt, is echter evenmin weer een erg aannemelijke gedachte. Te verwachten valt eerder dat het toch al verslechterde imago en de politieke geloofwaardigheid van deze partijen er nog verder door achteruit zullen gaan. Politieke marginalisering lijkt daarvan op den duur weer het meest logische gevolg.

CONCLUSIE

In de loop van de jaren tachtig is het Westeuropese communisme in toenemende mate in een proces van neergang geraakt. Afnemende ledenbestanden, dalende verkiezingsresultaten, interne verdeeldheid en teruglopende politieke invloed waren verschijnselen waarmee, op incidentele uitzonderingen of gelegenheden na, bijna alle communistische partijen in West-Europa te maken kregen. De omwenteling in Oost-Europa, eind vorig jaar, die in feite op een ineenstorting van het "reëel bestaande socialisme" neerkwam, heeft dit proces in een stroomversnelling gebracht.

Hervormingsgezinde partijen, die toch al begonnen waren afstand te nemen van de marxistisch-leninistische ideologie, treffen nu maatregelen om als niet-communistische partij verder te gaan.

Partijen die onvoldoende kansen zien om zelfstandig te kunnen blijven optreden, zetten stappen in de richting van samengaan met andere, verwante politieke groepen. Orthodoxe partijen klampen zich ten koste van hun politieke geloofwaardigheid vast aan de oude doctrines.

Als dit proces doorgaat, kan de uitkomst niet veel anders zijn dan dat de communistische partijen in West-Europa op den duur zullen ophouden als zelfstandige politieke factoren te bestaan.

In het eerste en tweede geval immers geven zij zelf hun communistische identiteit op en in het derde zal het verlies aan politieke geloofwaardigheid waarschijnlijk uiteindelijk tot een steeds verdergaande marginalisatie leiden.

POLEN: ECONOMISCHE SITUATIE CHAOTISCH

Dat de economische situatie in Polen chaotisch, zo niet rampzalig genoemd kan worden zal velen inmiddels duidelijk zijn.

Minder bekend is misschien dat er aan de andere kant toch ook een lichtpuntje zichtbaar is geworden. De akkoordverklaring van het IMF met de economische plannen van minister BALCEROWICZ heeft economische hulp van de zijde van deze instantie mogelijk gemaakt.

Overigens heeft het lichtpuntje momenteel nog veel weg van een nachtkaaersje: Het kan zo weer gedooft worden.

De belangrijkste economische knelpunten zijn:

- Dreigende werkloosheid
- Verminderd arbeidsethos
- Gebrek aan gedegen politieke en economische infrastructuur
- De COCOM-bepalingen

DREIGENDE WERKLOOSHEID

De sanering van de economie, zoals in de plannen van minister BALCEROWICZ is opgenomen, houdt het volgende in.

Ondersteuning van niet-renderende bedrijven wordt stopgezet.

De verborgen werkloosheid zoals die in veel communistische landen voorkomt (werkloosheid strookt immers niet met de filosofie van de arbeidersstaat), zal worden teruggedrongen.

Het topzware ambtenarencorps zal gereduceerd worden omdat veel ondernemingen nu zelfstandig handel kunnen gaan drijven met het buitenland.

Verder zal nog een aanzienlijk aantal mensen het werk verliezen omdat veel organen en bedrijven, die werkten voor de Poolse communistische partij, niet langer door deze partij gefinancierd kunnen worden. De schattingen over het te verwachten aantal werklozen lopen uiteen van ongeveer 100.000 tot meer dan een miljoen.

Het spreekt voor zich dat het onderhouden van al deze mensen een grote belasting zal vormen, maar het gezond maken van het bedrijfsleven en daarmee van de Poolse economie heeft nu eenmaal prioriteit.

VERMINDERD ARBEIDSETHOS

Veertig jaar communisme heeft het arbeidsethos geen goed gedaan: directe betrokkenheid bij en verantwoordelijkheid voor de bedrijven waar men werkte was in geringe mate of in het geheel niet aanwezig. Prestatie werd niet (altijd) beloond terwijl in de meeste gevallen het lidmaatschap van de Partij méér invloed had op loopbaan en salaris dan prestatie.

Daarnaast is in Polen een soort dubbel circuit ontstaan. In het officiële circuit werkt men voor de werkgever (in veel gevallen de Staat), in het onofficiële circuit werkt men voor zichzelf, bv. door het opzetten van relatiernetwerken, het opzetten van een eigen handeltje, het geven van bijlessen enz. Om in het slechte economische klimaat het hoofd boven water te kunnen houden worden officiële werktijd en

faciliteiten (papier en telefoonverbindingen) gebruikt voor het onofficiële circuit. Terugdringing van dit dubbele circuit is eveneens een voorwaarde voor een gezondere economie.

GEBREK AAN POLITIEKE EN ECONOMISCHE INFRASTRUCTUUR

Eens te meer blijkt dat het communisme zijn tol geëist heeft. Het vergt een gigantische inspanning om te leren zelfstandig en onafhankelijk te denken: waarop moet men zich oriënteren, welke structuren zijn het meest geschikt voor het land, hoe ziet Polen zijn plaats in het "Europese huis", hoe moet men zich opstellen nu de BRD geen concrete uitspraken wil doen over de Oder-Neissegrens? Vragen die vooralsnog moeilijk te beantwoorden zijn voor politiek Polen, dat verdeeld is in maar liefst 70 partijen en splinterpartijen (overigens zijn er slechts ongeveer 20 als politiek serieus te beschouwen). Afgezien hiervan worstelt Polen met hetzelfde probleem als andere "voormalige" communistische landen, nl. dat veel sleutelposities, vooral op het platteland en in de dorpen, nog worden ingenomen door de oude communistische garde, die de kennis in huis heeft (en houdt) alsmede eigen belangen nastreeft.

De economische infrastructuur van Polen is slecht. De centraal geleide economie wordt langzaam maar zeker losgelaten, waardoor de bedrijven nu zelf moeten zorgen voor planning en budgettering. Er is gebrek aan kundige managers en ook het wegvallen van de tot nu toe gebruikelijke subsidies van overheidswege doet zich stevig voelen.

Daarbij komt nog het slecht functionerende telefoonnet, het in gebreke blijvende distributiesysteem en de verouderde administratieve systemen.

DE COCOM-BEPALINGEN

Tot voor kort (vergadering COCOM in Parijs op 14 en 15 februari jl.) vielen veel pc's en middelgrote main-framesystemen alsmede geavanceerde telefooncentrales onder de COCOM-bepalingen. Deze systemen zijn van belang voor ondersteuning van zakelijke transacties en informatieregistratie t.b.v. banken en andere financiële instellingen.

De beperkingen golden ook voor gereedschapswerktuigen, belangrijk in landbouw en industrie. De in Parijs genomen besluiten zullen deze situatie echter op korte termijn kunnen verbeteren, aangezien uitsluitend op zeer grote en geavanceerde systemen nog een embargo rust.

Hoewel er voorwaarden geschapen zijn voor verbetering van de Poolse economie is het nog maar de vraag of de bevolking het geduld en de discipline kan opbrengen om de eerste resultaten daarvan af te wachten. Zelfs optimisten verwachten dat de Poolse bevolking het zonder veel morren zal slechts uithouden tot medio 1990.

II. ACTIVITEITEN VAN BUITENLANDSE INLICHTINGEN- EN VEILIGHEIDSDIENSTEN

OOST-EUROPA: INLICHTINGEDIENSTEN IN EEN VERANDEREND WERELDBEELD

Eén van de vragen die de inlichtingengemeenschap in West-Europa en de Verenigde Staten momenteel bezighoudt is de vraag of de Oosteuropese inlichtingendiensten, tegen de achtergrond van de dramatische ontwikkelingen in het Oostblok, weldra een einde zullen gaan maken aan hun buitenlandse inlichtingenactiviteiten.

Inlichtingexperts zijn het erover eens dat er momenteel een tegenstelling bestaat tussen enerzijds de in het Westen gewekte verwachting van een verminderde dreiging in de toekomst, en anderzijds een aanhoudend sterke dreiging die nog steeds uitgaat van de operaties van de Oosteuropese inlichtingendiensten. Men is het er tevens over eens dat de ingrijpende politieke veranderingen in het Oostblok niet zonder gevolgen kunnen en zullen blijven voor de toekomstige positie van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten van Oost-Europa.

Uit de berichtgeving in de internationale pers is inmiddels duidelijk geworden dat de oude garde en de hervormers twisten over de toekomstige rol van de binnenlandse veiligheidsorganen. Deze strijd lijkt beslist te gaan worden in het voordeel van de hervormingsgezinden, die deze organen overigens nog steeds niet onder controle hebben, zij het dat de recente aanwijzing in de Sovjet-Unie van als coördinator van de veiligheidsorganen een belangrijke stap in die richting is. Of aanstonds ook de positie van de in het buitenland opererende inlichtingendiensten ter discussie zal worden gesteld staat nog te bezien.

KGB EN GRU

De directeur van de CIA, William WEBSTER, verklaarde eind november 1989 tegenover de nationale persclub te Washington dat de Sovjetrussische inlichtingendiensten KGB en GRU sinds het aantreden van GORBACHEV hun inlichtingenactiviteiten hebben opgevoerd en geïntensiveerd.

CIA-stations over de gehele wereld hebben gerapporteerd dat de inlichtingenofficieren van beide diensten in vergelijking met het verleden een grotere mate van agressiviteit aan de dag leggen en verwoede pogingen in het werk stellen om Amerikaans ambassadepersoneel en Amerikaanse inlichtingenofficieren over te halen, veelal in ruil voor zeer veel geld, voor de Sovjets te gaan werken.

Ook Westeuropese inlichtingendiensten hebben soortgelijke ervaringen gemeld. Hierbij kan worden opgemerkt dat het KGB en het GRU nog steeds opereren vanuit een traditioneel sterke machtspositie en behendig weten in te spelen op het gunstige politieke klimaat.

De "satelliet"-inlichtingendiensten, verantwoordelijk voor de buitenlandse spionage, aldus WEBSTER, lijken m.u.v. die van de DDR vooralsnog niet wezenlijk aangetast door de ontwikkelingen in het Oostblok van de afgelopen periode. Dat is overigens niet verwonderlijk als men zich realiseert dat deze inlichtingendiensten ingebed zijn

in de bureaucratieën van hun landen. De civiele en militaire inlichtingendiensten van deze landen worden immers nog steeds grotendeels bemand door (ex-)leden van de communistische partij die hun inlichtingentraining destijds ontvingen in de Sovjet-Unie.

In hoeverre de "satelliet"-diensten de Sovjets nog steeds hand- en spandiensten verlenen, is thans nog onduidelijk.

De relaties tussen de onderscheidene "satelliet"-diensten en de Sovjetrussische inlichtingendiensten vormen namelijk een punt van heftige discussie binnen het Oostblok. In sommige landen wordt zelfs al aangedrongen op een totale verbreking van deze relaties.

Deze trend heeft de Sovjetrussische diensten er inmiddels toe gebracht om Oost-Europeanen, inclusief veiligheids- en inlichtingenofficieren, te recruteren om aldus de in het verleden verworven informatieposities te kunnen behouden.

HET KGB: DEFECTOR VERBREEKT STILZWIJGEN

Zou men in het licht van het huidige hervormingsproces in het Oostblok mogen verwachten dat het stil wordt aan het inlichtingenfront, het tegendeel is waar.

Eenzijds rapporteren de Amerikaanse en Westeuropese inlichtingen- en veiligheidsdiensten een verhoogde activiteit van de Sovjet-inlichtingendiensten, anderzijds laten ook "oudgedienden" weer van zich horen.

Dat is ook het geval met Victor Ivanovich SHEYMOV, een 43-jarige KGB-majoor die op 16 mei 1980 spoorloos verdween uit Moskou.

Over SHEYMOV en zijn gezin werd niets vernomen tot 2 maart 1990, toen hij zijn tien jaar lange stilzwijgen verbrak en een toespraak hield voor de Nationale Pers Club te Washington.

Als reden voor een en ander gaf SHEYMOV dat hij in staat wilde zijn om commentaar te geven op de Russisch-Amerikaanse verhoudingen en dat "geheimen niet eeuwig bewaard kunnen worden".

Een tweede reden voor zijn "wederopstanding" is dat hij aan zijn ouders kenbaar wilde maken dat hij nog in leven is.

VOORGESCHIEDENIS

Majoor SHEYMOV trad naar eigen zeggen op 25-jarige leeftijd toe tot het KGB, waar hij ging werken bij het Achtste Hoofddirectoraat, dat belast is met SIGINT (signal intelligence), ELINT (electronic intelligence) en COMINT (communications intelligence) en beschouwd wordt als één van de meest geheime en gevoelige onderdelen van het KGB.

In 1974 werd SHEYMOV naar het Eerste Hoofddirectoraat te Yasenevo gezonden. Dit directoraat is verantwoordelijk voor alle buitenlandse inlichtingenoperaties van het KGB. SHEYMOV had inzage in alle inkomende codeberichten en stelde dagelijks de inlichtingenoverzichten samen ten behoeve van de leden van het Politburo.

Zoals gezegd kwam er op 16 mei 1980 een einde aan zijn KGB-carrière, toen hij met echtgenote en kind uit Moskou werd gesmokkeld door Amerikaanse inlichtingenofficieren.

SHEYMOV kreeg politiek asiel in de Verenigde Staten, ontving voor zijn defectie de U.S. Intelligence Medal en vestigde zich onder een nieuwe identiteit op een geheim gehouden locatie.

Momenteel werkt hij voor diverse Amerikaanse overheids- en privé-instellingen.

Tijdens de persconferentie voor de Nationale Pers Club weigerde hij overigens in te gaan op zijn mysterieuze vertrek uit de Sovjet-Unie.

ONTHULLINGEN

Opzienbarend is niet alleen het feit dat de defectie van SHEYMOV tien jaar lang geheim werd gehouden, even opzienbarend zijn de onthullingen die hij tijdens de persconferentie deed.

Het meest sensationeel is zijn bewering dat de aanslag op de paus in 1981 wel degelijk is uitgevoerd in opdracht van het KGB. Het toenmalige hoofd van het KGB, ANDROPOV, zou persoonlijk opdracht hebben gegeven om de paus "fysiek te benaderen", het KGB-jargon voor liquideren. SHEYMOV beweert dat hij een telex met deze inhoud had gezien tijdens een bezoek aan de KGB-residentura te Warschau. In verlegenheid gebracht door deze moordopdracht, had de KGB-resident aldaar ANDROPOV geadviseerd om in contact te treden met de KGB-residentura te Rome. Zoals bekend werd de aanslag op de paus uitgevoerd door de Turk AGCA.

Een Vaticaanse zegsman die anoniem wil blijven heeft op 9 maart bevestigd dat de paus inderdaad het doelwit was van een door het KGB op touw gezette moordaanslag. Niet KGB-chef ANDROPOV echter, maar partij-ideoloog SUSLOV, zou de opdracht tot moord hebben gegeven aan de Bulgaarse geheime dienst.

Tijdens zijn optreden voor de Nationale Pers Club deed SHEYMOV nog meer opzienbarende uitspraken.

Zo zou het KGB ook getracht hebben de KGB-defector Y. NOSENKO te vergifigen, die in 1964 naar de Verenigde Staten vluchtte. Bovendien zou het KGB hebben opgedragen de benen te breken van de wereldberoemde Sovjetdanser NUREYEV, die defecteerde naar het Westen en zich daarna zeer kritisch opstelde ten opzichte van het Sovjetregime. Beide pogingen mislukten.

Het KGB was volgens SHEYMOV wel succesvol bij de moordaanslag op de Pakistaanse president ZIA UL-HAQ die in 1988 omkwam bij een vliegramp. UL-HAQ zou zich niet coöperatief genoeg hebben opgesteld ten tijde van de oorlog in Afghanistan.

Toen SHEYMOV nog bij het KGB te Moskou werkte zou het KGB over twee informanten bij het ministerie van Buitenlandse Zaken te Washington beschikt hebben, die aan de Sovjets gerubriceerde documenten alsmede onderhandelingsposities zouden hebben doorgespeeld.

Ook een Grieks-Cypriotische politicus, de tweede man na aartsbisschop MAKARIOS, zou een full-time KGB-agent geweest zijn.

Geen nadere mededelingen wilde SHEYMOV doen over Geoffrey PRIME, de KGB-agent die bij het Britse afvuistercentrum GCHQ werkte in de tijd dat SHEYMOV codespecialist was bij het Eerste Hoofddirectoraat in Moskou.

"HAUPTVERWALTUNG AUFKLÄRUNG": EEN NECROLOGIE

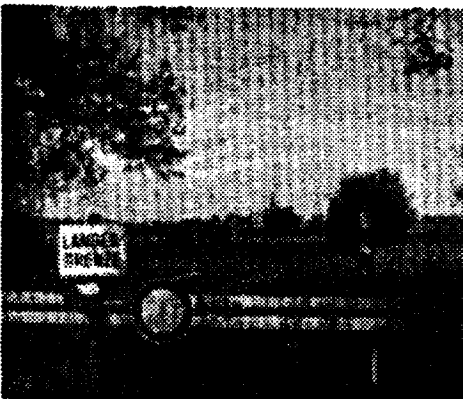
Sinds de val van het "regime-HONECKER" in oktober 1989 staan de Nederlandse dagbladen en tijdschriften bol van de artikelen over de "Stasi", die de bevolking van de DDR in opdracht van het communistisch bewind jarenlang in een ijzeren greep heeft gehouden.

Veel minder wordt geschreven over dat onderdeel van het "Ministerium für Staatssicherheit" (zoals de Stasi formeel te boek staat), dat bekend is als de offensieve inlichtingendienst "Hauptverwaltung Aufklärung" (HVA). Deze geringere aandacht is begrijpelijk, gezien de onduidelijkheid die er nog altijd heerst ten aanzien van de activiteiten van dit onderdeel, dat er in het verleden niettemin vaak in slaagde om de aandacht op zich te vestigen door spectaculaire zaken.

n

Het zal de lezer duidelijk zijn dat voor de HVA de Bondsrepubliek altijd doelwit nummer één is geweest. Nu het einde van deze roemruchte dienst in zicht is, kan stilgestaan worden bij de sporen die hij ook in ons land nagelaten heeft.

Daarvoor moeten we teruggaan naar de jaren zestig en zeventig. De DDR was in Europa een zeer geïsoleerde staat die krampachtig op zoek was naar een eigen identiteit en vooral ook naar erkenning in Europa. Veel landen gingen pas na 1970

over tot erkenning van de DDR als onafhankelijke staat, waaronder ook Nederland (1973).

In de periode voor 1970 was de HVA zeer actief, niet alleen ter ondersteuning van het "buitenlands beleid" van de DDR, maar vooral met het verwerven van informatie op militair-strategisch gebied. Aangezien de DDR niet kon beschikken over (diplomatieke) steunpunten in het buitenland, werden alle activiteiten op dit gebied ontwikkeld op Oostduits

grondgebied. Het gevolg daarvan was dat veel, vooral jonge, Nederlanders tijdens een privé- of zakelijk bezoek aan de DDR doelwit werden van de Oostduitse inlichtingendienst. Waarschijnlijk zijn in deze periode dan ook honderden Nederlanders in de DDR verrast met een bezoek van een onbekende heer die, ondanks een vriendelijke façade, toch al snel met een vervelend verzoek of boodschap kwam.

Het is de indruk van de Dienst dat in het algemeen de Nederlander een natuurlijke weerstand heeft tegen het bedrijven van spionage, vooral wanneer dit gevraagd werd door een Oostduitse inlichtingendienst. Desondanks heeft de Dienst in die jaren veel werk moeten verzetten om de activiteiten van de HVA in toom te houden. Waar was het de HVA in die tijd hoofdzakelijk om te doen? In de eerste plaats om de reeds genoemde militaire informatie.

DE ZAAK LEWIN

In 1977 werd LEWIN, een free-lance journalist met interesse voor en ook actief aan de rechterzijde van het politieke spectrum, aangehouden in verband met een bomaanslag op de in aanbouw zijnde Amsterdamse metro.

Tijdens het onderzoek werd duidelijk dat LEWIN reeds jaren in contact stond met de Oostduitse inlichtingendienst, onder meer door middel van conspiratieve technieken als gecodeerd radioverkeer en SW-(Secret Writing)papier.

Aangezien het OM geen bewijslast kon overleggen, waaruit onomstotelijk bleek dat LEWIN het belang van de Staat der Nederlanden had geschaad, kon op dit punt geen veroordeling plaatsvinden.

DDR-VERTEGENWOORDIGING IN NEDERLAND

Na de erkenning door Nederland opende de DDR in 1973 haar ambassade in Den Haag, waar al snel de HVA in de persoon van een Resident zijn intrede deed.

VOORUITZICHTEN

Uit de vele informatie die de Dienst de laatste maanden heeft ontvangen, mag worden geconcludeerd dat niet alleen de gehate "Stasi" is opgeheven maar dat ook de "Hauptverwaltung Aufklärung" op korte termijn als organisatie zal ophouden te bestaan.

Dit houdt echter niet in dat alle medewerkers van de HVA werkloos zijn geworden en dat de HVA-agenten in West-Europa hun werkzaamheden hebben gestaakt. Gezien de ontwikkelingen in Europa, met name de Duitse hereniging, zal het voor iedere insider duidelijk zijn dat de Sovjetrussische inlichtingendienst, het KGB, er alles aan gelegen is zijn toekomstige informatiepositie, met name op het gebied van wetenschap en techniek, uit te breiden.

Hoewel de Oostduitse inlichtingendienst, de "Hauptverwaltung Aufklärung", dan definitief tot het verleden zal behoren, zullen de gevolgen van zijn werk nog vele jaren van invloed kunnen zijn op de wijze waarop de Sovjet-Unie haar politieke, economische en militaire positie in het "nieuwe Europa" laat gelden.

III. TERRORISME

PLO INTERNATIONAAL: DE RELATIE MET HET "NIEUWE" OOST-EUROPA

HAVEL NODIGT ARAFAT UIT

Uit een artikel getiteld "Nieuw Praag reikt PLO de hand" in het weekblad INTIFADA (uitgegeven door het in Tunis gevestigde "Intifada Solidarity Committee"), blijkt dat eerdere inschattingen omtrent verlies van steun wat voorbarig waren. Het artikel vermeldt de officiële uitnodiging, die Vaclav HAVEL stuurde aan Yassir ARAFAT; een uitnodiging die alom wordt beschouwd als het Tsjechoslowaakse antwoord op de Israëliëse uitspraak, dat de nieuwe democratieën in Oost-Europa in hun buitenlandse politiek steun aan de Palestijnse zaak uitsluiten. Om de continuering van deze steun te onderschrijven bezocht de Tsjechoslowaakse staatssecretaris van Buitenlandse Zaken Mw. Vera BARTOSKOVA Tunis, alwaar zij een ontmoeting had met de PLO-leider.

De eerder genoemde Israëliëse uitspraak vindt haar oorsprong in de aankondiging van de Tsjechoslowaakse overheid dat de diplomatieke betrekkingen met Israël, welke direct na de oorlog van 1967 werden beëindigd, zullen worden hervat. BARTOSKOVA bevestigde deze intentie, maar voegde daar aan toe "dat dit zeker niet betekent dat Tsjechoslowakije nu een vijandig standpunt gaat innemen jegens haar traditionele vrienden". ARAFAT schijnt er naar aanleiding van deze ontmoeting van overtuigd te zijn dat de PLO nu juist meer steun uit Oost-Europa zal ontvangen dan voorheen, hetgeen op dit moment nog gezien moet worden als "wishful thinking".

SOVJETJODEN IN BEZETTE GEBIEDEN

De emigratie van de Sovjetjoden naar Israël is een doorn in het oog van zowel de PLO als de Arabische landen. Zij zijn vooral bang dat deze emigranten zich zullen vestigen in de bezette gebieden. Deze angst werd versterkt door de uitspraak van premier SHAMIR, dat er een "groot Israël" nodig is voor de opvang van de

Sovjetjoden. Enkele dagen later stelde SHAMIR dat hij niet een "groot Israël", maar een "sterk Israël" had bedoeld. Een verkeerde interpretatie van het Hebreeuws zou in dit verband de oorzaak zijn geweest. Hierbij dient overigens wel vermeld te worden dat voor veel aanhangers van de Likud-partij, een "sterk Israël" identiek is aan een "groot Israël".

Daarnaast ondersteunen Israëlische politici geldinzamelingsacties t.b.v. de opvang van Sovjetjoden.

De PLO-vertegenwoordiger in Nederland ARIF SAFIEH, is inmiddels zeer betrokken bij deze emigratieproblematiek.

Daar Nederland de Israëlische belangen in Moskou behartigt, heeft hij samen met negen Arabische ambassadeurs, in een gesprek met de Tweede-Kamerfractie van de PvdA de volgende drie vragen gesteld:

- wil Nederland eisen dat alle Westelijke landen hun poorten openen voor joodse emigranten? (men was "verrast" door de Amerikaanse beslissing de poort te sluiten)
- wil Nederland bij de Sovjet-Unie bepleiten dat emigranten de vrije keuze krijgen om zelf hun land van bestemming te bepalen? (één van de voorwaarden, door de Sovjet-Unie aan een uitreisvisum gesteld, is dat het alleen geldt voor Israël)
- wil Nederland duidelijk stelling nemen tegen de vestiging van de Sovjetjoden in de bezette gebieden?

Deze drie vragen hebben inmiddels een internationaal karakter gekregen.

Ze zijn door ABU MAZEN, die in het uitvoerend Comité van de PLO belast is met het vraagstuk van de bezette gebieden, overgenomen en omgezet in eisen aan de Europese Gemeenschap.

GEVOLGEN

Het is natuurlijk niet alleen de angst voor vestiging in de bezette gebieden, die de weerstand van de PLO tegen de emigratie van Sovjetjoden veroorzaakt. Het emigreren van grote groepen Joden naar Israël zal de demografische verhouding tussen Joden en Arabieren ook in Israël zelf radicaal veranderen. Is nu bv. in Galilea (gebied tussen Nazareth en de Libanese grens, waar ongeveer tweederde van de Arabische populatie van Israël woont) de verhouding Joden/Arabieren ongeveer één op twee; met de komst van de Sovjetjoden zal de positie van de Arabieren aldaar sterk verzwakken. Dit zou betekenen dat als een Palestijnse staat eenmaal werkelijkheid is, de in Galilea wonende Arabieren geen argumenten meer hebben om aansluiting bij die staat te eisen, hetgeen het "stappenplan" van de PLO danig zou doorkruisen.

ABU YAD, de tweede man binnen de PLO en verantwoordelijk voor alle inlichtingenapparaten, heeft naar aanleiding van de vestiging van Sovjetjoden in de bezette gebieden bedreigd met nieuwe aanslagen op Israëlische burgers.

Vanuit het oogpunt van de internationale veiligheid is het tenslotte verontrustend dat ook het "Palestinian National Salvation Front" (PNSF), dat radicale groepen als AL-SAIQA, PFLP-GC, en de FATAH-dissidenten van ABU MUSA verenigt, zich krachtig tegen de komst van de Sovjetjoden naar Israël heeft verzet.

IV. MINDERHEDEN

SURINAME: BOUTERSE's MACHTSPOSITIE

Als het getouwtrek tussen de regering SHANKAR, de top van het Surinaams Nationaal Leger i.c. BOUTERSE en de kring rond Junglecommandoleider BRUNSWIJK, in verband met de arrestatie van laatstgenoemde en tien van diens metgezellen, één zaak duidelijk aan het licht heeft gebracht, dan is het wel de zich alom manifesterende dominantie van BOUTERSE op het Surinaamse politieke toneel.

Daarbij toont het feit dat de Legerleider noodgedwongen, op last van zijn regering, de wegens een geruchtmakende cocaïnevangst aangehouden BRUNSWIJK c.s. weer op vrije voeten moest stellen, eigenlijk alleen maar aan dat hij nog niet in alles volledig zijn zin krijgt.

REACTIES IN NEDERLAND

In kringen van het Surinaams verzet in Nederland hebben de incidenten van eind maart in zoverre gevolgen gehad, dat bij sommigen het plan heeft postgevat om op korte termijn voor steun aan het Junglecommando naar Oost-Suriname te vertrekken. Op zich is dit voor BRUNSWIJK weer een gunstige wending, die het einde kan betekenen van de verdeeldheid binnen zijn achterban welke door de toenadering tot BOUTERSE in de voorafgaande weken was teweeggebracht. Overigens is het verzet al geruime tijd niet meer in georganiseerd verband werkzaam. Alleen op persoonlijke titel plegen nog wel activiteiten plaats te vinden, maar die zijn louter op de situatie in het moederland gericht.

De gestaag toenemende greep van Legerleider BOUTERSE op de gang van zaken in Paramaribo wordt ook weerspiegeld in de weer opbloeiende bedrijvigheid van zijn aanhangers in Nederland. Zo valt er reeds enige tijd een forse opleving te constateren in de steun voor BOUTERSE's politieke partij, de Nationale Democratische Partij (NDP), .

V. PROLIFERATIE-PROBLEMATIEK

EEN EERSTE ALGEMENE BESCHOUWING

Verskillende landen, vooral enkele in het Midden-Oosten, werken op het ogenblik koortsachtig aan de opbouw van een arsenaal aan non-conventionele strijdmiddelen. De afgelopen weken stonden Irak (ontwikkeling kernwapens, dreigementen met chemische wapens) en Libië (fabriek in Rabta) volop in het nieuws. Het gevaar is reëel dat vanuit Nederland gewild of ongewild aan deze wapenprogramma's medewerking wordt verleend. De Dienst heeft daarom opdracht gekregen om gericht aandacht te gaan schenken aan de proliferatie-problematiek. In deze bijdrage zal de achtergrond worden belicht waartegen dit besluit moet worden gezien.

INTERNATIONALE ONTWIKKELINGEN

De laatste jaren wordt het steeds duidelijker dat een aantal landen in de Derde Wereld doende is eigen nucleaire strijdmiddelen te ontwikkelen en dat enkele staten in het Midden-Oosten en Noord-Afrika op zijn minst plannen koesteren om zelf biologische en/of chemische wapens te gaan maken. Het meest sprekende voorbeeld is Irak dat er zelfs niet voor is teruggeschrokken om chemische strijdmiddelen in te zetten tegen Iran en tegen de Koerden in eigen land. De signalen dat de vorenbedoelde landen inmiddels ook op zoek zijn naar geavanceerde wapentechnologieën (m.n. technologische kennis voor het ontwikkelen van raketten c.q. raketsystemen) nemen voorts in aantal en kracht toe. En vanuit landen als de Sovjet-Unie en de Volksrepubliek China bestaat grote en nog steeds toenemende belangstelling voor allerlei militair toepasbare apparatuur en technologische kennis. Tenslotte zijn verschillende landen uit de Derde Wereld, en dan vooral staten die liggen in of rond (potentiële) brandhaarden, nog immer op zoek naar leveranciers van conventionele wapens, explosieven en munitie.

TEGENMAATREGELEN

Internationaal hebben deze ontwikkelingen rond de non-conventionele strijdmiddelen en de geavanceerde wapen-technologieën inmiddels geleid tot maatregelen die een verdere verslechtering van de situatie willen helpen tegengaan. Zo vond begin januari 1989 in Parijs een wereldconferentie inzake chemische wapens plaats, die het internationale overleg over de uitbanning van deze strijdmiddelen een nieuwe impuls heeft gegeven. En in de westerse wereld en in EG-verband zijn de eerste concrete stappen gezet om een verdere proliferatie van chemische wapens en rakettechnologie te voorkomen. In dit verband valt te denken aan het opzetten enkele jaren geleden van het zogenaamde Australië-overleg*,

aan de nog niet zo lang geleden in EG-verband vastgestelde lijst met voorlopers van chemische wapens waarvan de uitvoer door de lidstaten verboden behoort te worden, en aan het sinds 1987 door de zeven grote westerse industrielanden gepropageerde - en inmiddels door Nederland ondersteunde - "Missile Technology Control Regime" (MTCR), dat het vaststellen bepleit van een exportregime voor zaken die kennelijk zullen worden ingezet bij het ontwikkelen van raketprogramma's. De uitvoer van zaken die kunnen worden aangewend voor de vervaardiging van nucleaire strijdmiddelen en van geavanceerde wapens, wapensystemen en wapendragers, is reeds langer het voorwerp van overleg binnen het westers bondgenootschap. Dit beraad heeft al weer jaren geleden geleid tot het uitbrengen van de zgn. COCOM-lijst.

Het bezit, de ontwikkeling, de uitvoer en het transport naar derden van biologische wapens c.q. van stoffen of materialen bestemd voor de productie daarvan is verboden in de Conventie inzake biologische wapens van 1972.

AANPASSING VAN DE "MODUS OPERANDI"

De toenemende alertheid in het Westen is niet ontgaan aan de landen in de Derde Wereld die plannen koesteren de vorenbedoelde strijdmiddelen te ontwikkelen. Zij hebben hun wijze van optreden ("modus operandi") in ieder geval zo aangepast dat hun activiteiten steeds moeilijker tijdig kunnen worden onderkend.

NEDERLAND ZOEKGEBIED?

Sinds het eind van de jaren zeventig is tot twee keer toe achteraf gebleken dat vanuit Nederland illegaal uitvoer had plaatsgevonden van aan exportbeperkingen onderhevige artikelen. Bij de zgn. affaire-KHAN ging het om goederen voor het nucleaire programma van Pakistan en in de zaak-Melchemie om voor Irak bestemde zgn. voorlopers voor chemische wapens.

Overigens mag het in dit verband niet onvermeld blijven dat de laatste jaren in een aantal gevallen afwijzend is gereageerd op bestellingen vanuit verdachte landen, soms door de alertheid van het bedrijfsleven en soms door tijdig ingrijpen van uitvoerende organen van de Rijksdienst.

In het algemeen kan gesteld worden dat de hiervoor gememoreerde internationale ontwikkelingen uit hoofde van de volgende omstandigheden consequenties kunnen hebben voor de Nederlandse situatie:

- In verschillende laboratoria e.d. vindt hoogwaardig technologisch onderzoek plaats, dat militair bruikbaar blijkt te zijn;
- De uitgebreide kennis rond het ultra-centrifugeproces, zoals die aanwezig is bij enkele laboratoria alsmede bij UCN-URENCO, blijkt bij een aantal landen zeer gewild te zijn met het oog op daar bestaande plannen tot ontwikkeling van nucleaire strijdmiddelen;
- Verschillende bedrijven produceren stoffen die gebruikt kunnen worden bij de

- vervaardiging van chemische wapens;
- Nederlandse instituten en bedrijven nemen op het terrein van microbiologie en biotechnologie internationaal een dermate vooraanstaande positie in, dat hier een aantrekkelijk zoekgebied ligt voor landen die biologische strijdmiddelen willen ontwikkelen.

UITGANGSPUNTEN VAN HET NEDERLANDSE BELEID

Binnen het geheel van de buitenlandse politiek van Nederland speelt het bewaren en waar mogelijk ontwikkelen en bevorderen van de internationale rechtsorde reeds lang een prominente rol. In dat kader is de Staat in de loop der jaren toegetreden tot verschillende verdragen en overlegorganen die het verbreiden van vrede en veiligheid in de wereld wilden en willen dienen. Hierbij valt te denken aan:

- Het Protocol van Genève uit 1925, dat partijen verbiedt om chemische of bacteriologische (biologische) wapens in te zetten tegen een andere staat;
- Het Non-Proliferatie Verdrag uit 1968, dat een verdere verspreiding van kernwapens wil voorkomen en de toegetreden niet-kernwapenlanden daarom verbiedt te streven naar het ontwikkelen of verwerven van nucleaire wapens;
- De Conventie inzake biologische wapens van 1972 die partijen verbiedt biologische en toxnewapens te ontwikkelen, te bezitten, te produceren en naar derden te transporteren.

Voorts mag in dit verband niet onvermeld blijven dat Nederlandse delegaties actief betrokken zijn bij besprekingen om te komen tot een Verdrag inzake radiologische wapens en om de internationale overeenkomsten op het terrein van de biologische en de chemische strijdmiddelen op een meer adequaat niveau te brengen.

Het zal duidelijk zijn dat de Nederlandse stappen en andere activiteiten op dit vlak niet zozeer zijn ingegeven door overwegingen inzake de eigen veiligheid alswel door de wens nadrukkelijk bij te dragen aan vrede en veiligheid in de wereld.

Hetzelfde motief klinkt door bij de Nederlandse steun aan het reeds eerder gememoreerde "Missile Technology Control Regime" (MTCR). En deze zorg voor de internationale rechtsorde is eveneens bepalend voor het beleid van Nederland om geen militair materiaal te leveren aan landen die in oorlog zijn of die zijn gelegen in spanningsgebieden alsmede aan landen waar de mensenrechten ernstig worden aangetast.

Het belang van de veiligheid van het westers bondgenootschap stond centraal bij de oprichting in 1949 van het COCOM (Co-ordinating Committee on Export Controls). Het algemene doel van deze als onderdeel van de NAVO opgerichte organisatie, waartoe overigens inmiddels ook Japan en Australië zijn toegetreden, is te voorkomen dat strategische goederen zonder toestemming worden uitgevoerd naar communistische landen.

Nederland heeft op basis van met de BRD en het Verenigd Koninkrijk gesloten verdragen onderdelen van het UCN/URENCO-project te Almelo tot staatsgeheim moeten verklaren.

NEDERLANDSE WETGEVING

De uitvoering van de meeste hiervoor gememoreerde verdragsverplichtingen en beleidsuitgangspunten is voor Nederland geconcretiseerd in de In- en uitvoerwet van 1962 en in het op basis daarvan uitgevaardigde Uitvoerbesluit Strategische Goederen 1963.

Overtreding van de verboden in de In- en uitvoerwet en in het Uitvoerbesluit Strategische Goederen betekent vrijwel altijd een schending van verdragsverplichtingen op c.q. vanaf Nederlands grondgebied. Het voorkomen c.q. verijdelen daarvan is gezien de betekenis van de onderhavige verdragen en overeenkomsten een gewichtig belang van de Staat.

CONSEQUENTIES VOOR DE DIENST

De hiervoor geschetste ontwikkelingen hebben ertoe geleid dat de Dienst opdracht heeft gekregen om gericht aandacht te gaan schenken aan proliferatie-aangelegenheden. Werkzaamheden inzake non-proliferatie dienen niet langer de status van bijproduct te hebben, maar moeten als een bijdrage aan het bewaken van gewichtige belangen van de Staat substantiële aandacht gaan genieten.

* Aan het Australië-overleg, dat tweemaal per jaar wordt gehouden in de Australische ambassade te Parijs, wordt deelgenomen door een twintigtal landen (w.o. de lidstaten van de NAVO, Australië en Japan). Tijdens de bijeenkomsten staat de vraag centraal welke chemicaliën aan exportbeperkingen onderhevig zouden moeten zijn. De laatste tijd wordt voorts aandacht besteed aan eventueel te nemen maatregelen tegen de uitvoer van productie-apparatuur voor biologische strijdmiddelen.